

Orta Asya'da Doğu Süryani Kilisesi'ne Mensup Türklerin Mirası: Mezar Taşları (XIII ve XIV. Yüzyıllar)¹

The Legacy of the Turks of the Eastern Syriac Church in Central Asia: Tombstones (XIII and XIV. Centuries)

Ayşe ARSLAN²

Arslan, A. (2023). Orta Asya'da Doğu Süryani Kilisesi'ne mensup Türklerin mirası: mezar taşları (xiii ve xiv. yüzyıllar). *Bezgek yabancılar Türkçe öğretimi dergisi*, 2(1), 32-44. <http://dx.doi.org/10.56987/bezgek.20>

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.03.2023
Kabul Tarihi: 08.03.2023
Yayın Tarihi: 15.03.2023

Anahtar Sözcükler

Orta Asya
Nestûrî
Hristiyanlık
Süryanice
Türkçe

Article Info

Received: 06.03.2023
Accepted: 08.03.2023
Published: 15.03.2023

Keywords

Central Asia
Nestorian
Christianity
Syriac
Turkish

Öz

Türk tarihinin ana hatlarının vuku bulduğu Orta Asya coğrafyası, çeşitli halkların birlikte yaşadığı ve etkileşim kurduğu bir bölge olmuştur. Sözü edilen bu coğrafyada bulunan pek çok topluluk birbirini siyasi, kültürel, ekonomik ve dinî açıdan etkilemiş ve kültürel aktarımlarda bulunmuştur. İnanç üzerinden Orta Asya'nın içlerine ve hatta Çin'e kadar ulaşan Doğu Süryani Kilisesi öğretileri Türk toplulukları arasında benimsenmiş ve ardında büyük bir mirası bırakmıştır. Günümüz Kırgızistan, Kazakistan, Çin sınırları içerisinde bulunan ve Türklere aitliği kesinleşmiş olan Nestûrî yazıtları bunun en birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu çalışma, transliterasyon metodu kullanılarak çevirileri yapılmış, Süryani alfabesi ile yazılan 871 adet Süryanice ve Türkçe yazıtı kapsamaktadır. Çalışmamızın amacı Doğu Süryani Kilisesi'nin inancına mensup Türk topluluklarının bırakmış olduğu mezar taşı külliyatını incelemek, bahsi geçen bu yazıtların menşei ve filolojik özelliklerini değerlendirmektedir.

Abstract

The geography of Central Asia, where the main lines in Turkish history occurred, has historically been a site where many different peoples have coexisted and interacted. Various communities in this region have interacted with one another politically, culturally, economically, and religiously, and have transferred their cultures to each other. The East Syriac Church's doctrines, which reached the interior of Central Asia and even China through Iran, were embraced by the Turkish communities and left a lasting legacy. The main sources for this are Nestorian inscriptions, whose ownership by the Turks has been proven and which are found within the borders of current Kyrgyzstan, Kazakhstan, and China. This study includes

¹ Bu makale "Orta Asya'da Nestûrî Türklere ait mezar taşları ve kitabeler (xiii ve xiv. yüzyıllar)" adlı yüksek lisans tezinden hareketle bazı güncelleme ve eklemeler yapılarak oluşturulmuştur.

² Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye. ayse.arslan@outlook.com

871 Syriac and Turkish inscriptions written in the Syriac alphabet and translated using the transliteration method. The objective of our study is to examine the corpus of tombstones left by Turkish communities that follow the faith of the Eastern Syriac Church and analyze the philological characteristics and place of origin of these inscriptions.

Giriş

Kadim bir tarihî mirasa ev sahipliği yapan Orta Asya, sınırları içerisinde barındırdığı pek çok ticaret yolu ağı ile birçok milletten oluşan tüccarların uğrak noktası hâline gelmiştir. Etkileşim ağının bu denli hareketli olduğu bu coğrafya, belirli bir amaç doğrultusunda öğretilerini ulaştırmayı gaye edinmiş misyonerler için de stratejik bir öneme sahip olmuştur. Buna bağlı olarak kendi dinlerini yaymayı amaç edinmiş bu misyoner gruplar bu bozkır coğrafyasını kendi emelleri doğrultusunda aktif bir şekilde kullanmışlardır.

Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde İmparator Büyük Theodosius (ö. MS 395) tahta iken 381 tarihinde resmî bir din olarak kabul edilen Hristiyanlık inancı, devam eden tarihsel süreçler içerisinde çeşitli kristolojik tartışmaları beraberinde getirmiştir (Dickens, 2011, s. 146; Baumer, 2016, s. 68). Bahsi geçen bu tartışmaların ana nedenini, Hz. Meryem'in nasıl adlandırılacağı meselesi oluşturmuş olup; Hz. Meryem'in, "Tanrı doğuran" mı yoksa "insan doğuran" mı olarak kabul edileceği konusu tartışılmıştır. Diyofizit bir anlayışa sahip Doğu Kilisesine göre Hz. Meryem insan doğurandır ve Hz. İsa çift tabiatlıdır. Bu suretle Ortodoks bir düşünce yapısı ortaya çıkmıştır (Albayrak, 2007, s. 16; Ostrogorsky, 2017, s. 54). Bu anlayışa bağlı olarak söz konusu düşünceyi savunan Nestorius (380-451) ve öğrencileri Doğu Roma sınırları içerisinde oldukça tepki toplamıştır. Hristiyanlıkta Hz. İsa için iki tabiatlı düşüncesine sahip olan bu inanç sistemi, adını Nestorius'un isminden almış ve böylece "Nestûrî" olarak anılmaya başlanmıştır. Nitekim Doğu Kilisesi bazı kaynaklarda "Nestûrî Kilisesi" isimlendirmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta belirtmek faydalı olacaktır ki "Nestûrî" veya "Nestûrî Kilisesi" olarak anılan bu grubun isimlendirilmesi günümüz araştırmacıları tarafından eleştirilmekte ve hatalı kabul edilmektedir (Akalin, Duygu 2017, s. 178).

Nestûrî olarak anılan bahsi geçen grup, 410 yılında toplanan Seleukeia-Ktesiphon Konsili ile İran coğrafyası üzerinde kurumsallaşmış ve dinî merkezler kurarak Orta Asya'nın içlerine kadar ilerlemiş, buna bağlı olarak da pek çok taraftar toplamayı başarmıştır (Frye, 1983, s. 318; Var, 2021, s. 156). Nestûrî Kilisesi sistemli bir şekilde metropolitler kurarak Asya'nın içlerine kadar ulaşmıştır. Bilhassa büyük bir önem arz eden Merv, Nestûrî Hristiyanlar için çok stratejik bir statüye sahip olmuştur. Zira Merv, konumu itibarıyla birçok dinin aktarıldığı geçiş noktasıdır ve Âmuderyâ'nın (Ceyhun) güneyindeki ve kuzeyindeki kentlere açılmaktadır (Hunter, 1996, s. 132; Klimkeit, 1999, s. 206). Merv'den sonra Herat da Doğu Süryani Kilisesi için önemli bir statüye gelirken devam eden süreçte Nişabur da önemli bir merkez hâlini almıştır (Hunter, 1996, s. 131; Tezcan, 2020, s. 200).

Geniş bozkırların bir bakıma ev sahipliğini yapan ve bölgede hâkimiyet kuran Türk halkları bu dinî grupla çeşitli yollarla tanışarak Hristiyanlık inancının bu itikadını benimsemiştir. Göçebe Türk toplulukları ve Orta Asya'da kurulan devletler arasında ilgi çeken ve taraftar toplayan Nestûrî Hristiyanlık, Eftalit (440-557), I. Gök Türk (552-630), Öngüt, Karluk, Kırgız, Nayman, Kereyit, Uygur (745-840), Moğol, gibi topluluklar arasında yaşama alanı bulmuştur (Tezcan, 2020, s. 206; Ösawa, 2017, s. 95; Barthold, 2006, s. 20).

Türkler arasında Hristiyanlık inancının kabul gördüğünü kanıtlayan pek çok yazıt, yazılı belge ve el yazması bulunmaktadır. Bilhassa Turfan bölgesi ve çevresinde bulunan Hristiyan el yazmaları bunun en güzel örneklerini oluşturmaktadır (Barthold, 2019, s. 105; Ağca, 2022, s. 400). Türk tarihi ve

dili için büyük bir öneme sahip olan bu yazılı belgeler ne yazık ki araştırmacılar tarafından ihmal edilmiştir. Belirtmek gerekir ki Türklere ait olan Hristiyanlık metinleri beraberinde birçok değerli bilgiyi içermektedir. Uluslararası yabancı literatürde bahsi geçen Nestûrî yazıtları üzerine çok sayıda çalışma mevcuttur. Geçmişten günümüze Nestûrî yazıtlarıyla ilgili çalışan; Daniel Chwolson, Pavel Kokovtsov, Wassilios Klein, Niu Ruji, Mark Dickens, Pier Giorgio Borbone, T. H. F. Halbertsma, Çetin Cumagulov gibi önemli bilim insanlarının isimlerini anabiliriz. Türk dünyasında yazıtları Kırgız Türkçesiyle Türk ve bilim dünyasına kazandıran tek araştırmacı olarak Çetin Cumagulov'un ismini zikredebiliriz. Cumagulov, Nestûrî yazıtlarıyla ilgili örnekler içeren ilk eserini 1971 yılında *Язык Сиро-Тюркских (Несторианских) Памятников Киргизии* adıyla yayımlamıştır. Bahsi geçen eserde Semireçye ve Almalık bölgesinde keşfedilen yazıtlardan örnekler yer almaktadır (87-145). Cumagulov'un 2011 yılında yayımlanmış olduğu *Кыргызстандагы Несториан-Түрк Жазуу Эстеликтери (XIII-XIV Кылымдар)* adlı eseri yazıtlarla ilgili en kapsamlı çalışmasıdır. Sözü geçen çalışma, 1971 yılındaki eserine oranla daha fazla mezar taşını kapsamaktadır. Aynı zamanda bahsi geçen bu eserde yazıtlar coğrafi olarak değil buldukları müzelerle göre tasnif edilmiştir. Belirtmekte fayda olacaktır ki Cumagulov'un çalışmaları keşfedilen tüm mezar taşlarının bir çevirisini içermemekte ve birkaç bölge ile sınırlı kalmaktadır. Bununla beraber Türkiye'de ise Talat Tekin'in kaleme aldığı *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı* adlı eserde kitabelerden üç adet örnek paylaşılmıştır (1997, s. 68-72). Yine Cengiz Alyılmaz'ın yazmış olduğu “‘Türk”, “Türkçe” ve “Türk Dili” Kavram İşaretleri Üzerine” adlı makalesinde iki örnek bulunmaktadır (2020, s. 26, 27).³

Nestûrî Türk Yazıtlarının Keşfedilme Süreci

Türkler, tarihsel süreçler içerisinde pek çok yazılı belgeyi günümüz araştırmacılarına miras bırakarak Türk tarihi ve diline ışık tutmuştur. Filologlar ve epigraflar için büyük bir veri kaynağı olan yazının olduğu her arkeolojik kalıntı, tarihçiler için de büyük bir önem taşımaktadır. Bahsi edilen bu kalıntıların bir parçasını oluşturan Doğu Süryani Kilisesinin öğretilerini benimseyen ve “Nestûrî” olarak bilinen Türk topluluklarının bıraktığı, yüzlerce mezar taşı ve kitabe bu araştırmamızın ana malzemesini oluşturmaktadır.

Nestûrî yazıtlarıyla ilgili ilk keşifler günümüz Kırgızistan sınırlarını içerisine alan ve Semireçye (Yedi Su) olarak adlandırılan bölgede olmuştur. Semireçye, geçmişten bugüne kadar Türkçe konuşan Türk topluluklarının yaşadığı bir coğrafya olmuştur (Камолиддин, 2021, s. 47-50). 1885 yılında iki mezarın keşfiyle birlikte Kırgızistan'da Hristiyanlığa ait arkeolojik çalışmalar başlamıştır. Günümüz Bişkek şehrinin güneydoğusunda yer alan Karacigaç köyüne yakın bu bölgenin keşfini devam eden süreçte Burana ve Tokmak'ta bulunan mezarlıkların keşfi takip etmiştir (Tekin, 1997, s. 68; Кольченко, 2018, s. 48). Araştırmacılar tarafından merak uyandıran bu keşifler sonucunda Rusya Arkeoloji Komisyonu, Rus Arkeolog N. N. Pantusov'u (1849-1909) görevlendirmiştir. Buna bağlı olarak Pantusov, Semireçye bölgesinde çalışmalarına başlamış ve Bişkek yakınlarındaki Alamedin köyünde sulama kanalında, haç içeren çok sayıda yazıtı ortaya çıkarmıştır (Кольченко, 2018, s. 48). 1885'ten itibaren devam eden süreçlerde Çu Vadisi, Bişkek, Tokmak ve Burana'da yapılan arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde 600'ü aşkın Nestûrî mezar taşı bulunmuştur (Пантусов, 1886, s. 87). Semireçye coğrafyası içerisinde bulunan Nestûrî yazıtların, çevirileri üzerinde çalışılması için Rus Arkeoloji Derneğinin Doğu Bölümü Toplantısı'nda alınan bir kararla Daniel Chwolson'a görev verilmiştir (Жумагулов, 2011, s. 7). Chwolson, yazıtlar üzerinde incelemelerde bulunarak 1890 yılında 231, 1897

³ Türk dili ve tarihi için önemli bir devri temsil eden Nestûrî yazıtlarının çalışılması ile ilgili bu alandaki eksikliği fark etmemizi sağlayan, bizi bu konuya yönlendirerek tüm çalışma boyunca bilgilerinden ve desteğinden istifade ettiğimiz Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'a müteşekkirimiz. Bilgi birikimleri ile desteklerini bizden esirgemeyen ve yönlendirmelerinden faydalandığımız Prof. Dr. Mehmet TEZCAN'a, Prof. Dr. Pier Giorgio BORBONE'ye, Prof. Dr. T. H. F. HALBERTSMA'ya, Dr. Mark DICKENS'a, Dr. Steven GILBERT'e, Dr. Valerii KOLCHENKO'ya ve Dr. Nicholas Al-JELOO'ya birkez daha teşekkürlerimi sunarım.

tarihinde ise 328 adet Süryani harfleriyle yazılmış olan bu yazıtları yayımlamıştır (Chwolson, 1890; 1897).

Nestûrî yazıtların keşfi Semireçye bölgesi ile sınırlı kalmamış ve keşiflere Almalık bölgesinde bulunan yazıtlar da eklenmiştir. Almalık coğrafyası, günümüz Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Huocheng ilçesinin doğusundadır (Zhou, 2020, s. 37). Yine bahsi geçen bölgede arkeolojik çalışmaları Pantusov ve beraberinde Çinli Huang Wenbi (1893-1969) yürütmüştür (Niu, 2010, s. 33). Almalık'ta keşfedilen mezar taşları paleografik ve filolojik olarak tıpkı Semireçye bölgesinde bulunan Nestûrî yazıtlarıyla yakından ilişkidir (Кокковцов, 1904-1905, s. 190).

İç Moğolistan, Nestûrî yazıtlarının keşfinin gerçekleştiği bir diğer önemli bölgedir. İç Moğolistan coğrafyası Nestûrîliğin yayıldığı önemli noktalardan birisi olmuştur; keza bu bölgenin güney ve güneydoğusunda Çin, kuzeyinde ise Moğolistan yer almaktadır. İç Moğolistan'ın merkezi Hohhot'tur ve Çin'e bağlıdır. İç Moğolistan sınırları içerisinde Türklere ait bir mezar külliyesinin varlığı bilinmekle birlikte bu külliye Türk mezar geleneği hakkında da araştırmacılara önemli bilgiler sağlamaktadır (Mert, 2008, s. 281-305). İç Moğolistan coğrafyasında ilk Öngüt Hristiyan yerleşimleri ve nesnelere 19. yüzyıl sonlarında misyonerler tarafından keşfedilmiştir; bunu 1923-1930 yıllarında Haslund-Christensen, 1929 yılında Çinli Arkeolog Huang Wenbi takip etmiş; İç Moğolistan'ı araştırmış, Nestûrî yerleşimlerine rastlamışlardır ancak İç Moğolistan'da Olon-Süme'nin keşfini 1932 tarihinde gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında Owen Lattimore yapmış ve burayı harap bir Nestûrî kenti olarak tanımlamıştır (Halbertsma, 2015, s. 81-85). İç Moğolistan'daki keşifleri Lattimore sonrası Desmond Martin, Çinli Arkeolog Gai Shanlin takip etmiştir (Dickens, Halbertsma, 2018, s. 279-281). Yapılan çalışmalar günümüze kadar uzanmış ve 21. yüzyılın başından itibaren bu alanda çalışmalar ve yayınlar yapılmaya devam etmiştir.

Orta Asya coğrafyasında Doğu Süryani Hristiyanlığının varlığını kanıtlayan diğer bir önemli keşif ise Çin'de olmuştur. Çin'e bağlı Fujian eyaletinin başlıca şehirlerinden olan Quanzhou liman kenti Moğol Devri'nde yeni bir önem kazanmıştır. Bu aktif ticari faaliyetlerin bir neticesi olarak, Güney Çin kıyıları yabancılar tarafından sık sık ziyaret edilmiştir (Lieu, 1980, s. 71). 20. yüzyılda Quanzhou şehrinin yeniden yapılanma sürecinden geçtiği görülmüştür ve eski şehir surları yıkılırken şehrin bir bölümünü oluşturan çok sayıda mezar taşı ortaya çıkmıştır. Bölgede çoğunlukla yazılı veya süslü mezar taşları dâhil olmak üzere pek çok Hristiyan lahit parçası bulunmuştur (Tang, 2011, s. 343; Zhou, 2020, s. 51). Buna bağlı olarak ortaya çıkarılan mezar taşları araştırmacılar tarafından incelenmiş ve çevirileriyle birlikte yayımlanmıştır.

Çeşitli coğrafyalarda keşfedilen bu yazıtlara 21. yüzyılda yenileri eklenmiştir. Bugünkü Kazakistan sınırları içerisinde bulunan İlibalık bölgesinde 2014 yılında yeni bir mezar taşı (kayrak) bulunmuştur ve bu gelişmeye bağlı olarak bölgede yoğun kazı çalışmaları başlamıştır. Aynı zamanda İlibalık, Kırgızistan'daki Suyab (Ak-beşim), Navakent (Krasnaya-Reçka) ve Balasagun (Burana) gibi güneybatıdaki diğer Orta Çağ şehirlerine ve doğudaki şehirlere bağlı olan ticaret yollarının bir parçası konumundadır (www.exploration-eurasia.com/inhalt/projekt_aC.htm, 2014, Erişim Tarihi: 23.10.2022). İlibalık, bulunduğu konum itibarıyla Semireçye bölgesinin bir parçası olduğu için bu yazıtlar "Semireçye" başlığı altında tasnif edilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları günümüzde de devam etmekle birlikte 39 yeni yazıt keşfedilmiştir.

Yazıtlarda Dil ve Tarihlendirme

Tarih, araştırmacılara gösterir ki yeni keşfedilmiş bir yazıtın veya kitabenin hangi millete ait olduğu bilgisine bizleri ulaştıran en önemli şey şüphesiz yazı sistemi ve alfabedir. Toplulukların kullandıkları alfabe ve dil sistemleri, genel olarak kendilerine ait olması sebebiyle epigraflar ve

filologlar için yazıtların menşei meselesini çözme hususunda önemli bir rehber olmaktadır. Doğu Süryani Hristiyanlığı kabul etmiş olan Türklere ait mezar taşı külliyatının, dil meselesi de malzemenin menşei ile alakalı görüşlere kanıt oluşturmuştur. Buna bağlı olarak çeşitli coğrafyalara yayılmış olan Nestûrî yazıtlarının filolojik özellikleri üzerine pek çok görüş ortaya atılmıştır. Öyle ki yazıtlarda yoğun olarak geçen Türkçe kelimeler Chwolson'un çalışmasını zorlaştırdığı için Türkoloji'nin büyük ustası olan Wilhelm Friedrich Radloff'dan (1897-1918) yardım almıştır (Джумагулов, 2020, s. 27). Radloff, Semireçye bölgesindeki yazıtlarda kullanılan Türkçenin diğer lehçelerle karşılaştırmasını yaptığında Uygurca kelimelerden bahsetmiştir fakat yazıtlarda yalnızca *Kutadgu Bilig*'de karşılaşılan kelimelerden örnekler içerdiğini ve bu kelimelerin Uygurca ile eşleşmediği noktasını da vurgulamıştır (1890, s. 147-155).

Taş ustaları mezar taşlarını yazarken Süryani alfabesini kullanmış olsa da Türkçenin varlığı inkâr edilemez durumdadır. Mezar taşlarının dili ile ilgili litürjik bir dilden bahsetmemiz mümkündür. Bilhassa bu durum, yazıtların dilinde ve yazımında bazı acemice hataları da beraberinde getirmiştir. Mezar taşlarını yazmak için görevlendirilen taş ustalarının ana dillerinin Süryanice olmadığı, Süryanice yazılan mezar taşlarında yapılan birçok hatadan anlaşılmaktadır (Klein, 2002, s. 217).

Pantusov, yazıtların Uygur Türkçesini temsil ettiğini, Süryanicenin Estrangelo şekliyle yazıldığını belirtmiştir (1886, s. 78). Dickens'a göre dik olarak yazılan Süryani karakterler, hâlâ Orta Asya'da kullanılan Uygur yazısının etkisi altında gibidir (2009, s. 15). Yine eklemek yerinde olacaktır ki yazıtlarda çok sayıda yapılan hata, Türk Hristiyan grubunun Süryaniceye tamamıyla hâkim olmadığını ve yalnızca dini ortamda kullanıldığını, günlük hayatta ise Türkçenin ağırlığını belirtmiştir (2009, s. 42). Mecdut Mansuroğlu ise sözü geçen yazıtların Süryani alfabesiyle kısa ve düzgün olmayan Süryanice-Türkçe kelimelerle birlikte yazıldığını belirtmiş, kitabelerin vokal durumunun muhtemel olarak Karahanlıca olabileceğini söylemiş ve Karahanlıca'da olduğu gibi eski ünlülerin korunduğunu kabul etmiştir (1979, s. 176-177).

Semireçye dışında mezar taşlarının bulunduğu ikinci en yoğun bölge olan İç Moğolistan'daki yazıtların dil özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda yine Türkçe'nin ağırlığı açık olarak görülmektedir. Bilhassa İç Moğolistan yazıtları son derece kısa ve basit cümlelerden oluşmaktadır (Klein, 2002, s. 222-223; Borbone, 2008, s. 3). İç Moğolistan'da tarih içermeyen yazıtlarda tekrarlanan "...-ning ol" ifadesi Uygur Hukuk Vesikalari'nda pek çok defa karşımıza çıkmaktadır (Tekin, 1997, s. 71; Şen, 2022, s. 74).

Çin'in güneyinde bulunan Quanzhou yazıtlarının dil özellikleri incelendiğinde Türkçenin varlığı açıktır. Eccles ve Lieu'ya göre; Çin'de yaşayan Nestûrî Türklerin yazıtlarının neredeyse tamamı Türk dilindedir, öyle ki Quanzhou bölgesindeki yazıtlar Süryanice süslü cümlelerden uzaktır ve Türkçe belirgindir (2012, s. 162). Yine Takahashi'ye göre de Quanzhou bölgesindeki yazıtların dili açıkça Türkçedir (2019, s. 637).

Yazı çevirimleri yapılan yazıtlar göz önünde bulundurulduğunda Quanzhou yazıtlarında tekrardan Uygurca kelimeler ve dil özellikleri, Quanzhou yazıtlarının Uygur Türkçesi ile yazıldığı yorumunu yapmamıza izin vermektedir.

Yazıtlarda "Bu ... 'nın mezarıdır" şeklinde genel kalıp cümleler karşımıza çıkmaktadır, yine Süryanicenin dil özelliklerine bağlı olarak eril/dişil ayrımı, kullanılan kelimelere de yansımıştır. Kitabelerde kullanılan Türkçenin hangi topluluğa ait olduğunu kesin olarak bilinmemekle birlikte Uygur Türkçesinin yoğunluğu görülmektedir.

Yazıtlarda dil unsuru dışında büyük önem arz eden diğer bir husus tarihlendirmedir. Nestûrî yazıtlarında iki tarihlendirme sistemi karşımıza çıkmaktadır; bunlar Selevkos Takvimi ile 12 Hayvanlı Takvim döngüsüdür. Mezar taşları hem Selevkos dönemini, hem de 12 Hayvanlı Takvim yılını içermektedir (Dickens, 2016, s. 106). Yine yazıtların yazı çevirimleri sonucunda görülmektedir ki bazı mezar taşlarında bazen Selevkos takvimi kullanılırken bazılarında ise sadece 12 Hayvanlı Türk takvimi kullanılmıştır. Yazıtlarda herhangi bir tarih içermeyen tarihsiz yazıtlarda azımsanmayacak derecededir. Türkçe metinler genel olarak “Hükümdar Aleksandros İlig Han takvimine göre” veya “Makedonya Kralı Philip’in oğlu Aleksandros Han takvimine göre” diye başlamaktadır (Cumagulov, 2017, s. 44). Yazıtlarda istisnai olarak görülen diğer bir durum ise, ölen kişinin haftanın hangi günü ve hangi ayda öldüğü bilgisinin belirtilmesidir. Yapılan yazı çevirimleri sonucunda ulaştığımız diğer bir sonuç ise taş ustalarının yazdığı tarihlendirmede göze çarpan hatalardır.

Tarihlendirmede taş ustalarının yazdığı tarihten 311’i çıkararak, ölen kişinin ölümünün Türk Takvimi’ne göre hangi yıla denk geldiğine kolayca ulaşılabilmektedir (Tekin, 1997, s. 71). Örneğin Selevkos Takvimi’ne göre 1650 yılında öldüğü yazılan kişinin, Türk Takvimi’ne göre ölüm yılı (1650-311=) 1339’dur.

Semireçye mezar taşlarında Selevkos Takvimi ile 12 Hayvanlı Takvimi’nin beraber kullanıldığını yazan Reşit Rahmeti Arat, bu formülün tarihlendirmeye ulaşmakta kolaylık sağladığını belirtir (1987, s. 156-164). Arat, sözü geçen makalesinde, Uygur Hukuk Vesikaları’nda kullanılan tarihlendirme formüllerine örnek vermiştir; burada dikkat çekici olan husus, Quanzhou bölgesindeki mezar taşlarının da bazen bu formülleri kullanarak yazıldığıdır dolayısıyla bu durum Quanzhou’daki bulunan yazıtlarda Uygur tesirinin bulunduğu fikrini desteklemektedir.

Bu bilgilere ek olarak tarih yazımında coğrafik olarak bazı farklılıklar dikkat çekmektedir: örneğin: Semireçye bölgesindeki yazıtlarda genel olarak tarih her zaman başta verilirken Almalık bölgesinde tarihin açıkça sonda yazıldığı görülmektedir. Yine aynı zamanda Quanzhou bölgesinde bulunan yazıtların tarihlendirmeleri orta satırlarda yer almaktadır ve ayrıca Quanzhou’daki yazıtlar içerisinde “Tabgaç Takvimi”, “Tang Takvimi” gibi sözcüklerin de kullanılmış olması istisnai bir durumdur.

Yöntem

Çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturan Nestûrî Türk yazıtları Klasik Süryanice’nin Doğu lehçesi ile yazılmıştır. Süryani alfabesi kullanılarak yazılan bu Türk yazıtları pek çok Süryanice ve Türkçe kelimeden oluşmaktadır. Süryani alfabesinin Estrangelo fontu kullanılarak yazılan mezar taşları sağdan sola olacak şekilde yazılmıştır (Cumagulov, 2017, s. 44). Sözü edilen bu mezar taşları ve kitabeler Süryani harfleri kullanılarak bazen Türkçe veya Süryanice olarak bazen ise hem Süryanice hem de Türkçe kelimelerle yazılmıştır. Semireçye, Almalık, İç Moğolistan ve Quanzhou’da keşfedilen Nestûrî mezar taşlarının Türkçe çevirileri transliterasyon (yazı çevirimi) yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Cengiz Alyılmaz transliterasyon (yazı çevirimi) ve transkripsiyon (yazıya geçirme) arasındaki farkı kısaca şöyle açıklamıştır:

Yazı çevirimi (translittération / transliterasyon), herhangi bir yazı diline (grafik dile) ait ögenin veya öğelerin bir başka yazıya / alfabeyle aktarılmasını karşılayan terimin adıdır. Yani yazı çeviriminde herhangi bir alfabeyle yazılan metnin başka bir alfabeyle aktarılması söz konusudur. *Yazıya geçirme* (transcription / transkripsiyon) ise sözlü dile ait öğelerin yazıya aktarılmasını karşılayan bir terimdir. Bilinen bir dilin lehçe ve ağızları incelenirken ya da sözlüklerde, dil bilgisiyle ilgili kitap ve yazılarda dil öğelerinin okunuşlarını yani söylenişlerini öğretmek veya göstermek gerektiğinde yazıya geçirme (transcription) terimi kullanılır (2020, s. 32; 2021, s. 271).

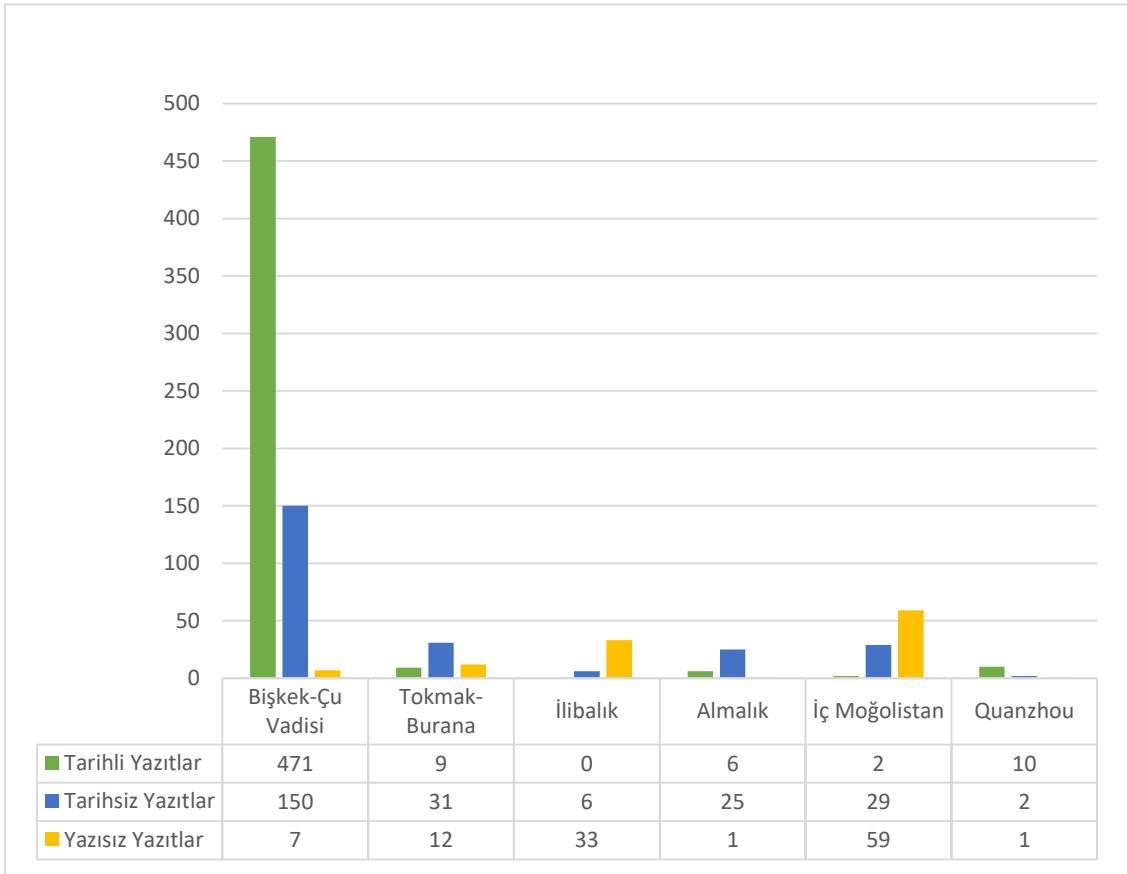

Transliterasyon yöntemi kendi içerisinde üç ayrı gruba ayrılmaktadır: bunlar yorumlu yazı çevirimi, yorumsuz yazı çevirimi ve uyarlanmış yazı çevirimidir. Alyılmaz, yorumsuz yazı çevirimini, metindeki tüm harflerin görüldüğü gibi müdahale etmeden aktarılması, yorumlu yazı çevirimini ise metnin daha anlamlı sözcüklere dönüşmesi için harf eklemelerinin yapılması olarak açıklamıştır (2020, s. 33). Üçüncü bir aşama olan uyarlanmış yorumlu yazı çeviriminde, metnin yazıldığı malzemenin hasar görmesi, yıpranması veya metnin silinmesi gibi durumlarda araştırmacı, metnin anlamını bozmayacak, dil özelliklerinden ve verilen anlamdan uzaklaşmayacak şekilde müdahalelerde bulunabilmektedir (Alyılmaz, 2020, s. 33). Çalışmanın ana malzemesini oluşturan Nestûrî yazıtlarının Süryanice orijinal metinleri, Estrangelo fontu ile yazılmış, yorumlu yazı çevirimi ve yorumsuz yazı çevirimleri yapıldıktan sonra Türkçeye çevrilmiştir.

Bulgular

Nestûrî Kilisesine ait mezar taşları Semireçye, Almalık, İç Moğolistan ve Quanzhou olmak üzere çeşitli coğrafyalara dağılmış hâledir. Elde edilen ve Türkçe çevirileri yapılan 854 adet mezar taşı tespit edilirken 17 adedini Nestûrî kitabeleri oluşturmaktadır.

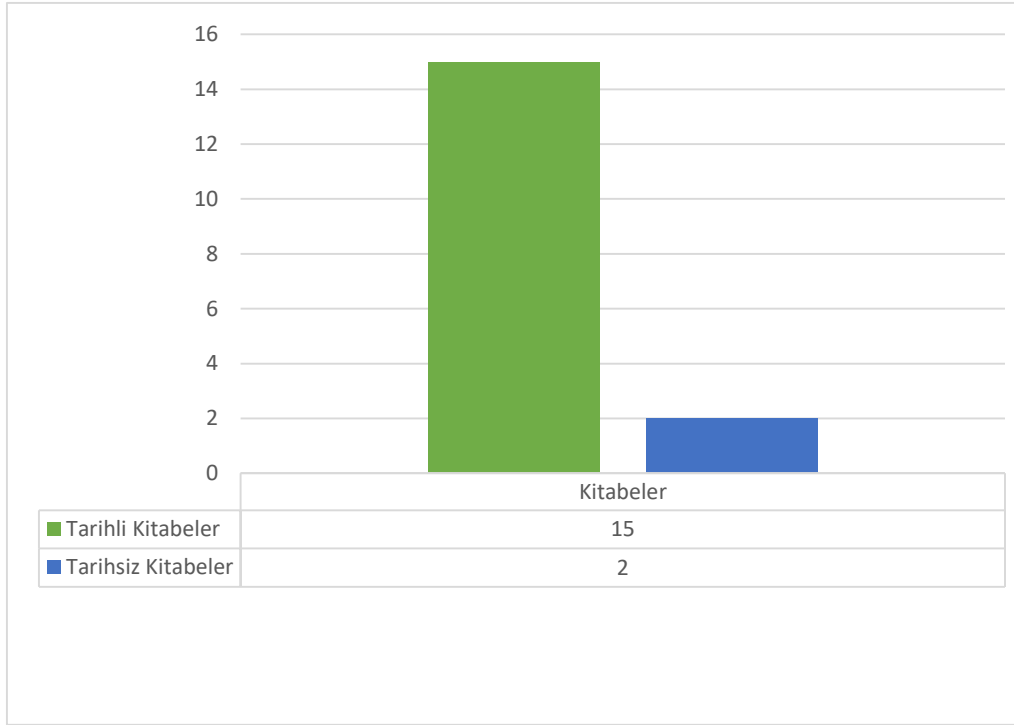
Çalışmada net bir tarihe işaret eden metinler tarihli, net bir tarih içermeyen metinler tarihsiz ve herhangi bir yazı bulundurmayan metinler yazısız yazıtlar başlığı altında tasnif edilmiştir. Çalışma boyunca elde edilen mezar taşlarının coğrafi olarak tarihli, tarihsiz ve yazısız dağılımları aşağıdaki gibidir:

Grafik 1: Nestûrî Türklere Ait Mezar Taşlarının Dağılımı

Çalışma içerisinde buldukları coğrafya itibariyle Bişkek-Çu Vadisi, Tokmak-Burana ve İlibalık bölgesinde bulunan Nestûrî yazıtları “Semireçye Bölgesi” kapsamında incelenmiştir. Bişkek-Çu bölgesinde keşfedilen yazıtların 471 tanesi net bir tarih belirtirken, 150 tanesi herhangi bir net tarihi işaret etmemektedir, bununla beraber Bişkek-Çu Vadisi bölgesinde 7 adet yazısız taş bulunmaktadır. Yine Tokmak-Burana bölgesinde bulunan 9 yazıt tarihli iken 31 tanesi tarihsiz ve 12 tanesi herhangi bir yazı içermemektedir. Günümüzde hâlâ kazı çalışmaları devam eden İlibalık bölgesinde bulunan yazıtların 6 tanesi tarihsiz iken 33 tanesi yazısızdır; İlibalık’da net bir tarihe işaret eden yazıt bulunmamaktadır. Nestûrî yazıtlarının en yoğun olduğu bölge Semireçye coğrafyası olmuştur. Almalık bölgesinde keşfedilen yazıtların 6 tanesi net bir tarih belirtirken 25 tanesi net bir tarih belirtmemektedir ve Almalık’ta yalnızca 1 tane yazısız mezar taşı bulunmaktadır. Günümüz Çin sınırları içerisinde yer alan İç Moğolistan’da 2 mezar taşı net bir tarih içerirken, 29 tanesi tarihsizdir. Şekil ve görüntü bakımından farklılık gösteren İç Moğolistan yazıtları 59 adet yazısız taş ile en fazla yazısız taşı içeren coğrafya olmuştur. Quanzhou yazıtları ise Nestûrî yazıtlarının en az keşfedildiği coğrafyadır. Bahsi edilen Quanzhou yazıtlarının 10 tanesi tarihli, 2 tanesi tarihsizdir ve 1 tanesi yazısızdır.

İncelenen yazıtlar içerisinde tamamı Türkçe ile yazılmış ve Türkiye Türkçesine Aktarımı yapılmış 17 kitabenin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Grafik 2: Nestûrî Türklere Ait Kitabelerin Dağılımı

Semireçye bölgesinde bulunan 17 adet Nestûrî kitabenin 15 tanesi net bir tarihi işaret ederken 2 tanesi net bir tarih belirtmemektedir.

İncelenen 871 yazıt içerisinde çok sayıda Türkçe kelime ve şahıs ismi bulunmaktadır. Geçmişten bugüne Türk yazıtları üzerine yapılan çevirilerde sıkça kullanılan kelimeler Nestûrî yazıtlarda da karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda verilen Türklere ait kelimeler ve şahıs isimleri yalnızca birkaç örneği içermektedir zira metinlerde tabloda zikredilmeyen çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Tablo 1. Yazıtlarda Geçen Bazı Seçilmiş Sözcükler ve Şahıs İsimleri

Seçilmiş Sözcükler ve Şahıs İsimleri	Süryani Alfabesiyle Yazılışları
İlig	ܐܝܠܝܓ
Türk	ܐܝܪܩ
Türkçe	ܐܝܪܩܝܘܬܐ
Tegin-Tigin	ܐܝܬܝܢ
Konçuy	ܐܝܠܩܝܘܬܐ
Balık	ܐܝܠܩܝܘܬܐ
Uştimak	ܐܝܠܩܝܘܬܐ
Katun	ܐܝܠܩܝܘܬܐ
Mengütaş	ܐܝܠܩܝܘܬܐ
Sıçkan	ܐܝܠܩܝܘܬܐ

Tablo 1’de gösterildiği gibi örnek verilen ve çeşitli Türk yazıtlarında karşımıza çıkan bu sözcükler ve şahıs isimleri Nestûrî yazıtlarında da kullanılmıştır. Yine tabloda verilen ve yazıtlarda çok defa karşılaştığımız “İlig” unvanı, “Katun” kelimeleri Nestûrî yazıtlarda çok defa tekrarlanmıştır. Yukarıdaki tabloda verilen bu örnekler yazıtlardaki Türk tesirinin en büyük göstergelerinden yalnızca birkaçıdır.

Tartışma, Sonuç ve Değerlendirme

Orta Asya’da keşfedilen Nestûrî yazıtlar çerçevesinde 871 adet yazıt tetkik edilmiştir. Bahsi geçen yazıtların dağılımları göz önüne alındığında en yoğun yazıtın bulunduğu bölgeler sırasıyla Semireçye, İç Moğolistan, Almalık ve Quanzhou şeklindedir. İncelenen mezar taşlarından 498 tanesi tarihli, 243 tanesi tarihsiz ve 113 tanesi yazısız taşlardan oluşmaktadır. Tarihli taşlar Süryani alfabesi ile Türkçe veya Süryanice yazılmış, bazen iki takvimli (Selevkos Takvimi ve 12 Hayvanlı Takvim) bazen ise Selevkos takvimi esas alınarak yazılmıştır. 242 adet mezar taşında herhangi bir net tarih belirtilmemiştir. Türkiye Türkçesine aktarılan 17 kitabenin ise 15 tanesi tarih belirtirken, 2 tanesi tarihsizdir. İncelediğimiz taşlar içerisinde bir Ermeni, bir Çinli ve bir Moğol’a ait mezar taşı bulunmaktadır.

Nestûrî yazıtlarında pek çok Türkçe kelimenin yanı sıra yazıtlarda açık bir şekilde “ܐܝܠܩܝܘܬܐ”, “Türksā” (Türkçe) ve “ܐܝܪܩ”, “Türk” ismi okunmaktadır, yine bu da yazıtların menşei olarak Türklere ait olduğunu kanıtlayan bir başka ifadedir.

Bölgesel olarak yazıtların dil ve tarihlendirme durumları dışında, mezar taşlarında bulunan semboller veya süslemeler de çeşitlilik göstermektedir. Semireçye bölgesinde bulunan yazıtlar diğer bölgelere göre oldukça sadedir bilhassa yazıtlar üzerinde birbirinden farklı şekillerde Nestûrî haçları yer almaktadır. İç Moğolistan ve Quanzhou yazıtlarında ise taşların üzerinde çeşitli sembollerin, tasvirlerin işlendiğini görmek mümkündür. Bu durum bizlere farklı coğrafyalarda bu dini kabul etmiş olan Türk topluluklarının hakkında yorum yapma olanağı tanımaktadır. Keza dil farklılıkları göz önüne alındığında Quanzhou bölgesinde yer alan yazıtlar, metin uzunluğu bakımında da farklılık göstermektedir; bilhassa bu durum Quanzhou yazıtları hakkında daha net bilgilere ulaşmamızı sağlayabilir. Aynı zamanda Quanzhou yazıtlarındaki tarihlendirme sistemi, Uygur Hukuk Vesikalari’nda kullanılan sistem ile aynıdır, dolayısıyla bu durum Quanzhou yazıtlarının Uygur tesiri altında olduğunu da açık kanıttır.

Nestûrî yazıtları Hristiyan Türklerin varlığı hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır ve bu yazıtlar Doğu Süryani Kilisesinin Orta Asya Türkleri arasındaki konumunu kanıtlar. Yazıtlarda

kullanılan ve sıkça kullanılan Süryanice dini unvanlar, Nestûrî Kilisesinin Orta Asya'da kurumsallaştığının diğer bir kanıtıdır.

Türkiye'de araştırmacılar tarafından Türklerin kabul ettiği çeşitli dinlere ait yazılı metinler üzerine yoğun olarak çalışılmıştır ancak Hristiyan Türklere ait çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle çalışmamız üzerine Türkiye'de örnek bir çalışma bulunmamaktadır bu da Nestûrî yazıtlarının ihmal edildiğinin bir başka göstergesidir. Bu duruma bağlı olarak Doğu Süryani Kilisesine mensup olan Türk topluluklarının bıraktığı bu külliyyat incelenmesi ve aydınlatılması gereken pek çok soruyu beraberinde getirmektedir.

Kaynaklar

- Ağca, F. (2022). Eski Türkçe çağı: eski Uygurca dönemi. S. Çirkin (Ed.), *Kökler I* (383-440). Ötüken Neşriyat.
- Akalın, K., Duygu, Z. (2017). *Süryani literatürü*. Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Albayrak, K. (2007). Nestûrîlik. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, 15-17.
- Alyılmaz, C. (2020). “Türk”, “Türkçe” ve “Türk Dili” kavram işaretleri üzerine. C. Alyılmaz & O. Er (Ed.), *Türkçe Eğitiminin Güncel Sorunları* (1-45). Eğiten Kitap.
- Alyılmaz, C. (2020). Bilge Tonyukuk yazıtları'nın yazı çevirimleri nasıl yapılmalıdır? K. Yıldırım (Haz.), *Bilge Tonyukuk yazıtı'nın dikilişinin 1300. yılı Unesco 2020 Bilge Tonyukuk anısına* (31-40). Türk Ocakları İstanbul Şubesi.
- Alyılmaz, C. (2021). *Bilge Tonyukuk Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R., (1987). *Makaleler Cilt I*. (Haz. Osman Fikri Sertkaya). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Barthold, V. (2006). *Türk-Moğol ulusları tarihi*. (Çev. H. Eren). Türk Tarih Kurumu.
- Barthold, V. (2019). *Orta Asya Türk Tarihi hakkında dersler*. (Çev. R. H. Özdem). Türk Tarih Kurumu.
- Baumer, C. (2016). *The church of the East*. I. B. Tauris.
- Borbone, P. G. (2008). Syroturcica 1. the Ongguds and the Syriac language. G. A. Kiraz (Ed. by), *Malphono w-Rabo d-Malphone. Studies in honor of Sebastian P. Brock* (1-17). Piscataway-NJ: Gorgias Press.
- Chwolson, D. (1890). *Syrisch-nestorianische grabinschriften aus Semirjetschie*. St.-Petersburg: Commissionnaires de l'Académie Impériale des Sciences.
- Chwolson, D. (1897). *Syrisch-nestorianische inschriften aus Semirjetschie. Neue Folge*.
- Cumagulov, Ç. (2017). Kırgızistan'daki Nestoryan-Türk yazıtları (xiii-xvi. yüzyıllar). *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyum Bildirileri* (41-52). Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Dickens, M. (2009). Syriac gravestones in the Tashkent history museum. D. Winkler, L. Tang (Ed. by), *Hidden Treasures and Intercultural Encounters: Studies on East Syriac Christianity in China and Central Asia* (13-49). Wien: LIT.
- Dickens, M. (2011). Nestorius did not intend to argue that Christ had a dual nature, but that view became labeled Nestorianism. S. L. Danver (Ed. by), *Popular Controversies in World History Vol II* (145-174). Abc-Clio.
- Dickens, M. (2016). More gravestones in Syriac script from Tashkent, Panjikent & Ashgabat. D. Winkler, L. Tang (Ed. by), *Winds of Jingjiao: Studies on Syriac Christianity in China and Central Asia* (105-129). Wien: LIT.
- Dickens, M., HALBERTSMA, T. H. F. (2018). Inner Mongolian Syro-Turcica I. *Monumenta Serica*, 66(2), 279-302.

- Eccles, L., Lieu, S. N. C. (2012). Inscriptions in Syro-Turkic from Quanzhou (I) Epigraphical and historical background. S. N. C. Lieu et all. (Ed. by), *Medieval Christian and Manichaean Remains from Quanzhou (Zayton) (151-170)*. Brepols.
- Frye, R. N. (1983). *The history of ancient Iran*. Beck.
- Hunter, E. C. D. (1996). The church of the east in Central Asia. *BJRL*, 78(3), 129-142.
- Klein, W. (2002). Syriac writings and Turkic language according to Central Asian tombstone inscriptions. *Hugoye*, 5(2), 213-223.
- Klimkeit, H. J., Gillman, I. (1999). *Christians in Asia before 1500*. ann arbor: University of Michigan Press.
- Lieu, S. N. C. (1980). Nestorians and Manichaeans on the South China coast. *Vigiliae Christianae*, 34(1), 71-88.
- Mansuroğlu, M. (1979). Karahanlıca. M. Akalın (Çev.), *Tarihi Türk Şiveleri (141-182)*. Sevinç Matbaası.
- Mert, O. (2008). Öngöt mezar külliyesi ve külliye de bulunan damgalar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 281-305.
- Niu, Ruji, (2010.) *Inscriptions et Manuscripts Nestoriens en écriture Syriacque découverts en Chine (XIIIe-XIVe siècles)*. Shanghai Classics Publishing House.
- Ōsawa, T. (2017). The acceptance of Syrian Christianity by the ancient Turks in Central Asia in the sixth and seventh centuries, and the stone sculptures reflecting their beliefs. H. Teule, et al., (Ed. by), *Syriac in its Multi-Cultural Context. First International Syriac Studies Symposium, Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages 20-22 April 2012 (81-106)*. Mardin: Mardin Artuklu University.
- Ostrogorsky, G. (2017). *Bizans devleti tarihi*. çev. F. Işıltan. Türk Tarih Kurumu.
- Şen, N. (2022). Eski Uygur hukuk vesikalarının söz dizimi [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Takahashi, H. (2019). Syriac Christianity in China. D. King (Ed. by), *The Syriac World (625-652)*. New York: Routledge.
- Tang, Li. (2011). A new investigation into several East Syrian ("Nestorian") Christian epitaphs Unearthed in Quanzhou: Commentary and translation. D. Bumazhnov, E. Grypeou (Ed. by), *Bibel, Byzanz und Christlicher Orient (343-361)*. Uitgeverij Peeters.
- Tekin, T. (1997). *Tarih boyunca Türkçenin yazımı*. (Haz. M. Ölmez). Simurg Yayınları.
- Tezcan, M. (2020). On 'Nestorian' Christianity among the Hephthalites or the where Huns. D. Winkler, L. Tang (Ed. by), *Artifact, Text, Context Studies on Syriac Christianity in China and Central Asia (195-212)*. Zürich: LIT.
- Var, U. (2021). *Süryani tarih yazıcılığında Türkler*. Timaş Yayınları.
- Zhou, Y. (2020). Studies on Nestorian iconology in China and part of Central Asia during the 13th and 14th Centuries [Phd diss]. Università Ca' Foscari Venezia, Italy.
- Жумагулов, Ч. (1971.) *Язык Сиро-Тюркских (Несторианских) памятников киргизии*. Фрунзе.
- Жумагулов, Ч. (2011). *Кыргызстандагы Несториан-Түрк жазуу эстеликтери*. Бишкек: Кыргызская Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясы.
- Джумагулов, Ч. (2020). Несторианские Эпиграфические Памятники Кыргызстана. (Дамиан Войцеховски Ои (Редактор: Брат), *Христианство в Кыргызстане . История и Современность. Сборник Статей Международной Конференции 2019 (23-39)*. Кыргызстана- Бишкек.
- Камолиддин, Ш. С. (2021). Древнетюркская Топонимия Семиречья. *Проблемы Древней и Средневековой Истории Чача История Археология, Нумизматика, Выпуск, (7), 47-52*.

Коковцов, П. (1906). Христианско-сирийские надгробные надписи из Алмалыка (с приложением табл. XII). *Записки Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества* 16, 1904-1905 (190-200). Санкт-петербург: Типография Императорской Академии Наук.

Кольченко, В. (2018). Средневековое христианство Кыргызстана по данным археологических источников. (Ф. А. Б. Аманбаева), *Религии Центральной Азии и Азербайджана. Том IV. Христианство* (48-103). Самарканд: МИЦАИ.

Пантусов, Н. (1886). Христианское Кладбище близ Города Пишпека (Семиреченской Области) в Чуйской Долине. *Записки Восточного Отделения Императорского Русского I* (74-84). Санкт-Петербург.

Online Kaynak: www.exploration-eurasia.com/inhalt/projekt_aC.htm

Extended Abstract

Turks lived alongside communities of different nationalities, interacting culturally along the way. Because of this situation, the Turks used the alphabets of the countries they interacted with besides their own and kept written records using these alphabets. In particular, the Syriac alphabet they used became the alphabet in which texts from the Christian era of Turkish history were written.

Our research examine 871 Syriac and Turkish manuscripts, all written using the Syriac alphabet. The manuscripts have been identified as belonging to the Turks, more specifically to a Turkish Christian group known as the “Nestorians”. Several Turkish and Syriac terms may be found in the inscriptions. The inscriptions that are the subject of this study are in a wide geographical area, including China and Central Asia. Because of the information they provide, the tombstones in Semirechye, Almalik, Inner Mongolia, and Quanzhou areas indicate a significant time in Turkish history and language.

There is disagreement about which Turkish dialect the Nestorian inscriptions reflect, however, the influence of Uyghur Turkish is strong. Besides the authenticity of the language used in inscriptions, the dating of these inscriptions is a further concern. Both the “Seleucid Calendar” and “the twelve earthly branches” are used in the inscriptions, however, it can be noted that certain writings prefer using only one calendar and some do not provide dates at all. Considering the Nestorian inscriptions examined, the inadequacy of the stonemasons’ Syriac grammar becomes apparent here, as there are many linguistic and chronological errors. For the scholars, translating the manuscripts was extremely challenging because of the spelling errors produced by the stonemasons. Likewise, depending on the stonemasons, the spelling mistakes found even in short lines lead us to conclude that Syriac was not very well known in the community. Syriac was not a language that was used in society, rather, it was mainly used during religious rites. Especially in daily life, Turkish prevailed. It is possible to discuss the “liturgical” language when referring to the Syriac language used in the inscriptions.

Of the 871 inscriptions examined, 513 of them are with dates, while 245 of them are not. It is also evident that 113 of the Nestorian inscriptions examined are blank and consist only of the sign of the cross.

Regional linguistic and historical variations are observed in the Nestorian inscriptions. There are also differences in the tombstone carvings and the symbols used on the stones. Tombstones and inscriptions found in the Semirechye area are simpler while inscriptions from Almalik, Inner Mongolia, and Quanzhou are rich in stone carvings. The cross symbol in the center of the tombstone is surrounded by patterns of angels, clouds, and leaves. The sign of the cross on the inscription usually rises from a

lotus flower. Details in decorations like this provide researchers with knowledge about the Nestorian Turks in many fields of expertise.

As a result, it is crucial to provide the required context for these inscriptions, which play a significant role in Turkish history and language. Considering this, it is important to discuss and thoroughly study Nestorian inscriptions from the perspective of several academic fields.

